

Sigurnost i suradnja u Evropi

Problemi i perspektive nakon Beograda

Postavljajući u fokus svog interesa pitanja mira i razoružanja Pugwash je već odavno postao značajno tijelo koje svojim organiziranim djelovanjem utire putove boljim međunarodnim odnosima. Ideja o realizaciji evropske sigurnosti i suradnje prisutna je u djelatnosti Pugwasha već desetak godina i svi uspjesi na polju realizacije novih evropskih odnosa bili su praćeni i odgovarajućim naporima znanstvenika okupljenih u toj organizaciji.

Stoga je razumljivo da je završetak rada Beogradskog sastanka izazvao toliko interes Pugwasha i da je simpozij pod gornjim naslovom ušao u sklop primarnih aktivnosti pokreta u ovoj godini. Istodobno, simpozij u Zakopanima je bio prvi znanstveni skup održan nakon Beograda na kome se izvršila značajna analiza beogradskog sastanka, uvjeta njegovog održavanja, aktivnosti pojedinih zemalja i konkretnih rezultata.

Uz nekoliko prezentiranih referata koji su trebali poslužiti kao uvod u diskusije, rasprava se vodila o dva sklopa pitanja: političkom i vojnom popuštanju i oblicima interevropske suradnje. Trideset sudionika iz evropskih zemalja, Kanade i Sjedinjenih Američkih Država, iako različitih struka, uložili su značajan napor da svestrano osvjetle pitanja vezana uz evropsku sigurnost i suradnju, postavljenu kao sastavni dio novih kretanja u pravcu razvijanja ravnopravnijih i demokratskijih odnosa u cjelini

1. U naznaci glavnih problema s kojima se suočava politički i vojni détente posebno su

analizirane zapreke koje stoje na putu realizacije novih odnosa, kako u Evropi tako i šire. Među faktore koji uspostavljaju zapreke ubrojani su:

— relativno nizak stupanj međusobnog povjerenja i pogrešna tumačenja namjera suprotne strane;

— primarno zasnivanje sigurnosti na vojnoj sili država;

— dinamična priroda razvoja naoružanja.

Težeći stalno općem i potpunom razoružanju, što je strateški cilj Pugwasha od njegovog osnivanja, istaknute su mjere nižeg stupnja koje bi mogle voditi poboljšanju međunarodnih odnosa. Pozdravljajući dosadašnje napore država sudionica Konferencije one su pozvane da pojačaju oblike međusobnog povjerenja, osobito na vojnom planu. To se može postići zamrzavanjem postojećeg nivoa naoružanja i oružanih snaga i napretkom MBFR pregovora. Tome mogu pridonijeti i unilateralno poduzeti koraci, ukoliko budu praćeni odgovarajućim potezima suparničke strane. Svemu tome, smatra se, može u velikoj mjeri pomoći i organizirana aktivnost sredstava masovnih komunikacija.

Sve veći jaz koji postoji između brzog razvoja vojne tehnologije i polaganog napretka na polju razoružanja zahtijeva sada odlučne političke inicijative. Zabrana proizvodnje novih vrsta oružja ističe se kao konkretan korak kojim bi se smanjila utrka u naoružanju i pojačalo međusobno povjerenje. Kao pozitivna pozdravljena je odluka predsjednika Cartera da u sadašnjem trenutku ne donosi odluku o proizvodnji neutronske bombe.

Vjeran dosadašnjim brojnim pagwashovskim inicijativama, Simpozij u Zakopanima također je ponovio ideju o mogućnostima i vrijednostima stvaranja denukleariziranih zona u Evropi. Vraćajući se prijašnjem prijedlogu izrađenom u krugu Pugwasha, ponovljena je ideja o denuklearizaciji Evrope «od istočnih granica Francuske do zapadne granice Sovjetskog Saveza». Francuska i Velika Britanija trebale bi zadržati snagu svog nuklearnog oružja na sadašnjoj razini, a sovjetske MRBM i IRBM trebale bi biti limirane u odnosu na odgovarajući broj francuskih i britanskih raketa. Posebno je podvučena važnost Ugovora o nesirenju nuklearnog oružja (NPT) i potreba da

* Zakopani 12—15. travnja 1978.

se zaustavi pribavljanje nezavisne nuklearne snage u nekom od novih evropskih središta. Preporučeno je da se Pugwash na svojim daljnjim simpozijima založi za svestrano razmatranje nekih praktičkih rješenja koja mogu pomoći jačanje povjerenja, posebno među članicama dvije suprotne vojne koalicije. U tom smislu predlaže se analiziranje:

- mogućnosti uspostavljanja tzv. hot line između dvaju blokovskih glavnih štabova,
- uspostavljanje redovitih sastanaka vojnih eksperata SAD i SSSR kako bi se izbjegle eventualne pogrešne ocjene o intencijama druge strane,
- stvaranje »specijalnog kodeksa« prodaje ili poklanjanja oružja drugim zemljama, uz potrebu redovitog informiranja UN.

Na kraju analize političkog i vojnog popuštanja istaknuta je potreba da se ukaže na posebnu važnost Specijalnog zasjedanja UN o razoruženju i da se pomogne ta značajna aktivnost na univerzalnom planu od koje se očekuje da će započeti realizaciju složenog procesa razoruženja. S tim u vezi uz konkretne korake na polju razoruženja posebno se naglašava potreba boljeg informiranja i obrazovanja javnog mišljenja, u čemu posebne zadatke imaju predstavnici sredstava masovnih komunikacija.

2. Evropska suradnja bila je promatrana kao logičan nastavak političkog détente i istodobno njegova funkcionalna dopuna. Ističući međuovisnost suvremenog svijeta i potrebu većeg otvaranja svih društava, Simpozij je posebno podvukao važnost razvijanja unilateranih, bilateralnih i multilateralnih oblika suradnje. Čak i koraci koji izgledaju »mali« na tom planu imaju svoje značenje, jer se razvijanjem novih oblika suradnje daje stalna podrška i stimulans razvijanju popuštanja kao cjeline odnosa.

Iz velikog broja prijedloga koji su bili podneseni u slobodnoj i otvorenoj razmjeni mišljenja istaknuto je da bi se u daljnjem razvoju interevropske suradnje trebalo koncentrirati na pitanjima:

- svestranog jačanja trgovinskih odnosa između evropskih zemalja, SAD i Kanade,
- proširenju oblika industrijske suradnje,
- izradi zajedničkih evropskih projekata na polju korištenja energije prometa i sirovina,

— posebnu pažnju treba posvetiti suradnji na polju tehnologija postavljenih u pravcu reduciranja gubitka prirodnih resursa,

— jačanju aktivnosti evropske ekonomske komisije UN koja bi trebala postati središte uskladenih napora,

— održati sveevropsku konferenciju o zaštiti čovjekove sredine.

U tom sklopu istaknuta je i potreba razvijanja šire suradnje između dvije najveće evropske integracijske cjeline — SEV-a i EEZ-a.

Uključujući se u rasprave o potrebi stvaranja novog ekonomskog poretka, Pugwash je posvetio poseban dio analiza i diskusija mogućnosti razvoja ekonomskih veza u Evropi i nastojanjima na izmjeni postojećih ekonomskih relacija. Ističući da su mir i sigurnost vitalni preduvjeti za miran razvoj i sigurnost ostalih dijelova svijeta, posebno zemalja u razvoju, ukazano je na potrebu da interevropska suradnja bude postavljena tako da se njome smišljeno pomaže prevladavanje jaza koji dijele zemlje u razvoju od visokorazvijenih država potpisnica Završnog dokumenta. Puka ekstrapolacija sadašnjih trendova u tehnologiji i ekonomskom razvoju pokazuje da to nije tražan način izravnavanja osnova. U tom smislu potrebno se založiti za šire mijenjanje ekonomskih odnosa, poduzimanje zajedničke akcije svih sudionica KESS-a, intenzivno razvijanje tripartitnih oblika odnosa (Zapad-Istok-zemlje u razvoju) i jače sudjelovanje u svim projektima usmjerenim na pružanje pomoći zemljama u razvoju. S tim u vezi istaknuta je i potreba aktivnijeg sudjelovanja sudionica KESS-a na slijedećoj Konferenciji o znanosti i tehnologiji koju organiziraju Ujedinjeni narodi.

Ocjenjujući konkretne rezultate beogradskog sastanka, posebna pažnja bila je posvećena analizi sastanaka u Montreauxu, Bonnu i La Valetti, koji su ocijenjeni kao daljnji dokaz kontinuiteta procesa i mogućnost da se na njima meritorno raspravlja o pitanjima zanimljivim svim zemljama. Ističući važnost prenošenja pozitivnih evropskih dostignuća i iskustava u druga područja, naveden je primjer Mediterana koji je u stanovitom smislu već postao dio evropskog pozitivnog procesa, bar na polju suradnje. Za znanstveni skup u Bonnu izrađen je niz konkretnih prijedloga s područja konkretnih znanosti (fizike, molekularna biologija, medicina) koji bi se

mogli naći kao pogodna područja zajedničkog djelovanja. Isto je utvrđeno i za društvene znanosti, koje bi, smatra se, mogle korisno poslužiti jačanju veza između zemalja s različitim društveno-političkim i ekonomskim uređenjima.

Uz znanstvenike s područja atomistike, kemije, fizike, te profesore međunarodnih odnosa na skupu je bilo prisutno i nekoliko znanstvenika koji su u funkciji delegata ili specijalnih savjetnika sudjelovali na beogradskom sastanku. Njihova mišljenja o vrijednosti skupa nisu se međutim bitno razlikovala. Istaknuto je da je sastanak uspio, da je otvorio daljnju stranicu u kontinuitetu procesa KESS-a, da je uspio poštovati sva demokratska načela procedure i da, unatoč manjeg broja konkretnih rezultata nego što se to moglo očekivati, KESS i dalje ostaje najizrazitiji dio politike popuštanja. U tom svjetlu nekoliko sudionika odalo je visoko priznanje Jugoslaviji kao domaćinu skupa, a i aktivnostima nesvrstanih i neutralnih zemalja, koje su cijenjene kao vrlo pozitivan činilac pomoći u svim fazama prevladavanja napetosti i kriznih situacija.

Analizirajući daljnje mjere koje bi se mogle poduzeti nakon Beograda, istaknuto je da je očuvana atmosfera popuštanja i suradnje. U njoj se otvara i prostor za realizaciju ljudskih prava za sve narode, i to ne samo u Evropi već znatno šire. Predložena je i posebna mjera koja bi, nadaju se predlagači mogla pridonijeti jačanju povjerenja — održavanje sastanaka lidera zemalja potpisnica Završnog dokumenta. Sastanci bi trajali 2—3 dana i na njima bi se na neformalan način razmatrala sprovedba Završnog dokumenta. Sigurno je da je ideja neformalnih pugwashovskih sastanaka poslužila kao model. Drugo je pitanje da li bi državnicima poput znanstvenika lako i jednostavno mogli postići toliki stupanj komunikativnosti.

Recimo na kraju da je Simpozij organizirala Poljska akademija nauka i da su organizatori uložili golem trud. Po općem mišljenju Simpozij u Zakopanima bio je jedan od najsadržajnijih dosadašnjih radnih skupova, koji je ponovno potvrdio vrijednost i potrebu Pugwasha kao generatora novih ideja i pažljivog i objektivnog analitičara sadašnjih kretanja. To je istodobno i najbolji doprinos znanosti središnjim idejama mira i razoružanja na kojima i dalje počiva cjelokupni napor za pozi-

tivnim mijenjanjem svijeta i unošenjem progressa u budući razvoj.

Radovan Vukadinović

A. N. Kaljadin:

Eliminirati

atomsko oružje

iz međunarodnih

odnosa

Problemy zaprepaščenija ispitanij i rasprostranjenija jadernogo oružija.

Izdateljstvo »Nauka«, Moskva, 1976, str. 350.

Niz problema povezanih s procesom najpoznatijim pod nazivom trke u naoružanju vrlo se često svodi na osnovno pitanje — kako zabraniti upotrebu i proizvodnju atomskog oružja.

Tim se problemom bavi i sovjetski autor Aleksandar Nikolajevič Kaljadin u svom radu posvećenom problemima vezanim uz zabranu pokusa i upotrebe nuklearnog oružja. Potrebno je odmah naglasiti da se radi o izuzetno ozbiljnom radu, pisanom s velikim poznavanjem problematike i pretenzijom da se problem obuhvati u globalu, ne ispuštajući, ponekad, čak ni neke detalje. Ova se posljednja konstatacija odnosi, sasvim razumljivo, na ulogu Sovjetskog Saveza i na mirotnove inicijative koje su Sovjeti davali u poslijeratnom periodu.

Rad je podijeljen na pet dijelova sa zaključkom koji po svom znanstvenom nivou nikako ne spada u ovaj rad, nego je mnogo primjereniji za upotrebu u dnevno-političkoj pramatici i ideologijskom nadmetanju dviju supersila, čak i šire, blokova.

U aneksu se nalazi pet vrijednih priloga počev od »Sporazuma o zabrani pokusa atomskim oružjem u atmosferi, u kozmosu i pod vodom« od 1968. godine (305-15), preko »Sporazuma između SSSR i SAD o ograničenju podzemnih pokusa atomskim oružjem« od 1974. godine (316-18) i »Protokola« spomenutog potonjeg »Sporazuma«, te Projekta »Sporazuma o potpunom i sveopćoj zabrani pokusa atomskim oružjem« do »Sporazuma između SSSR i SAD o podzemnim nuklear-

nim eksplozijama u miroljubive svrhe« i »Protokola...« pridodanog »Sporazumu...«, potpisanom istodobno u Moskvi i Washingtonu 28. svibnja 1976. godine (325-48).

U prvom dijelu »Stvaranje uvjeta za zaustavljanje trke u naoružanju« autor nas u kratkim potezima upoznae s poslijeratnom situacijom, napominjući da se vrlo rano, neposredno nakon završetka drugog svjetskog rata, pitanje razoružanja postavlja kao pitanje dana (16), pogotovo s obzirom na novo oružje koje su Amerikanci »na kraju rata upotrijebili«, a koje je »tisuće puta razornije nego bilo koje oružje upotrijebljeno do tada« (16-7). Autor također podsjeća da je SSSR već 19. lipnja 1946. godine u Komisiji za atomsku energiju OUN podnio prijedlog rezolucije u kojoj se iznosi ideja o zabrani proizvodnje bilo kakvog nuklearnog oružja i o uništenju postojećih stokova takvog oružja (str. 17 i dalje). Taj sovjetski prijedlog nije prošao, ponajviše kako autor konstatira, zbog stava SAD koje su nastojale zadržati svoj atomski monopol.

S rasplamsavanjem hladnog rata sve se više razvija vojna industrija i time na jednoj strani proizvodnja atomskog oružja, a na drugoj približavanje uvjetima u kojima će biti dosegnut određeni znanstveni i industrijski nivo na kojemu je moguće prići izgradnji vlastitog nuklearnog naoružanja.

Sovjetske su inicijative za pregovorima koji bi doveli do ograničenja proizvodnje ili možda čak i do ukidanja proizvodnje atomskog oružja, prema navodima autora bile česte, što je i razumljivo, barem iz dva razloga. Prvo gotovo četiri godine SAD su imale apsolutni nuklearni monopol i drugo, vjerojatno i važnije, Sovjetski Savez je morao odvajati ogromna sredstva za istraživanja i kasnije za konstruiranje svoje prve atomske bombe, što je za razoreni SSSR predstavljao ogroman izdatak i stavljalo ga u neravnotežan položaj u odnosu na bogatije SAD, koje su osim toga bile pošteđene i ratnih razaranja. Do kolovoza 1949. godine, tj. do prve sovjetske atomske eksplozije, Amerikanci su izvršili dvije serije pokusa — u zraku i pod vodom i izveli ukupno 8 atomskih eksplozija (32).

Pregovori započeti u okviru OUN o eventualnom ograničenju pokusa nuklearnim oružjem nailazili su na niz problema, prvenstveno stoga što su zapadne zemlje na čelu sa

SAD uvjetovale dovršenje pregovora nizom uvjeta koji se nisu odnosili na samo razoružanje (50). O želji SSSR da se postignu određeni pozitivni koraci na putu razoružanja svjedoči i jednostrana odluka vlade SSSR od 31. ožujka 1958. godine kojom se obustavljaju pokusi atomskim i hidrogenskim oružjem. Zbog nerazumijevanja SAD i Velike Britanije koje su nakon ove odluke čak povećale broj pokusa (1952—54. godine prosječno je vršeno 9 pokusa godišnje, 1955—57 čak do 19, a 1958. godine SAD su izvršile nevjerovatnih 66 atomskih eksplozija; slično je, samo u daleko manjem obimu, bilo i s Velikom Britanijom) (str. 39), sovjetska je vlada 30. kolovoza 1958. godine odlučila prekinuti nevršenje eksperimentalnih atomskih i termonuklearnih eksplozija.

Pokušaji niza pregovora koji su trebali dovesti do prekida trke u naoružanju i stvaranja određenog sistema kolektivne sigurnosti ne donose nikakvih pozitivnih rezultata, prvenstveno stoga što suprotni interesi velikih sila, političke zakulisne igre i blokovska polarizacija dominiraju u tolikoj mjeri da je svaki konstruktivniji dijalog nemoguć. Osim toga osnovni princip na kojem se vrše pregovori jest recipročna zastupljenost prvenstveno blokovskih zemalja, u kojima te zemlje ne djeluju kao članice međunarodne zajednice, nego kao pripadnice određenih vojno-blokovskih formacija. Istodobno raste i želja za što većom prevlašću jedne strane, pa tako lipnja 1957. godine grupa atomskih stručnjaka čvrsto povezana s vojnoindustrijskim kompleksom u SAD, podnosi predsjedniku Eisenhaeu izvještaj o novim mogućnostima proizvodnje atomskog naoružanja. Tada se po prvi put ozbiljno raspravlja i o neutronske bombi — temi dana posljednjih godinu dana u razgovorima o razoružanju. U spomenutom se izvještaju navodi da bi »neutronska bomba mogla postati idealno sredstvo za uništenje žive sile protivnika« kao i mogućnost korištenja takve bombe kao taktičkog atomskog oružja (60).

Očito je da lideri velesila uviđaju krajem pedesetih godina kako je trka o naoružanju nerazumna. U tom smislu SAD, SSSR i Velika Britanija postizu sporazum kojim se obavezuju na prekid (doduše samo privremeni) pokusa nuklearnim oružjem (66-7) i to počev od 31. listopada 1958. godine, a u trajanju od jedne godine.

Takvo je stanje potrajalo sve do veljače 1960. godine kada je Francuska izvršila svoju prvu nuklearnu eksploziju i time narušila, mada ne i formalno, jer spomenuti sporazum nije ni potpisala, atomsku šutnju. Ulaskom Francuske 1960. i Narodne Republike Kine 1964. godine u atomski klub situacija se bitno mijenja. To je tema drugog dijela rada »Ograničavanje pokusa atomskim oružjem«. Istog dana kada je stupio na snagu Sporazum o privremenom prekidu pokusa nuklearnim oružjem započeli su i pregovori u Ženevi o prekidanju pokusa atomskim oružjem. Problem pregovora u Ženevi svodio se, danas gotovo neshvatljivo, na neka tehnička pitanja. Sporazum o mogućoj kontroli podzemnih nuklearnih eksplozija nailazio je na probleme jer su Amerikanci zahtijevali inspekcije na licu mjesta (čak do 7, pa i više — po potrebi-godišnje), dok su Sovjeti prihvaćali 2 do 3 kontrole na licu mjesta. Problem bi bio rješiv da su postojali osjetljivi seizmografski instrumenti koji su mogli bilježiti i podzemne eksplozije. U tom je smislu američka delegacija u veljači 1960. godine podnijela kompromisan prijedlog koji je išao za tim da se zabrane pokusi u atmosferi, u kozmosu i pod vodom — jer su lako vidljivi i mogu se registrirati bez posebnih teškoća, a da podzemne eksplozije po snazi ne bi smjele prelaziti snagu koja odgovara seizmičkoj magnitudi od 4,75. (str. 80).

Značajan poticaj pregovorima u Ženevi dalo je XIV zasjedanje Generalne skupštine OUN u studenom 1959. godine na kojem je usvojena rezolucija kojom se pozivaju sve zemlje učesnice pregovora u Ženevi (SSSR, SAD, Velika Britanija) da nastave i produže svoje dobrovoljno odricanje od vršenja pokusa nuklearnim oružjem, a sve ostale zemlje se, također, pozivaju da se uopće odreknu takvih pokusa (82).

Istodobno se pripremao susret na vrhu četiriju velikih sila u svibnju 1960. godine u Parizu. Međutim, zbog povrede sovjetskog zračnog prostora razgovori su propali. Propast četvornih pregovora odrazila se na opće zaostavanje klime, pa je tako berlinski problem ponovo zaoštrjen do maksimuma. Dolaskom Kennedyja na mjesto predsjednika SAD i Isticanjem nove strategije elastičnog odgovara, koja je trebala zamijeniti strategiju masovne odmazde, a koju Sovjeti tumače kao pripremu za vođenje općeg rata, pa tako i

atomskog, ali i »različitih vrsta lokalnih ratova« (85) situacija se još više pogoršava. Zaoštrjenost u međunarodnim odnosima kulminira kubanskom krizom. Tek nakon završetka kubanske krize stvaraju se povoljniji uvjeti za razrješavanje nagomilanih problema, pa samim tim i nastavljanje procesa koji je trebao završiti sporazumom o zabrani nuklearnog naoružanja.

Krajem 1961. godine sve su tri zemlje izvršile niz pokusnih eksplozija, od kojih su neke prelazile snagom čak i donedavno nedostižnih 50 megatona TNT.

Kolikogod te pokusne eksplozije bile negativne pozitivna je činjenica da je dokazano kako je pitanje kontrole podzemnih eksplozija isforsirano. Naime, američka podzemna eksplozija od »samo« 5 kilotona registrirana je na udaljenosti od 7.200 milja, pa je time postalo jasno da je pitanje kontrole podzemnih eksplozija prešlo iz tehničke u sasvim političku sferu (96-7), ako je ikada i bilo tehničko pitanje.

Pregovori u Ženevi prekinuti su na prijedlog SAD 29. siječnja 1962. godine (98), ali je sredinom ožujka 1962. godine započeti posao nastavljen formiranjem poznatog Komiteta osamnaestorice. Nije beznačajno spomenuti, čak i autor to posebno naglašava, da je u radu Komiteta sudjelovalo 8 zemalja koje su ili pripadale pokretu nesvrstanih zemalja ili su bile neutralne (99), što je u mnogočemu pridonijelo konstruktivnosti i djelotvornosti rada Komiteta, a samim tim i pregovora u Ženevi.

Međutim, početkom travnja 1963. godine na sastanku predstavnika SAD, Velike Britanije i SSSR u Moskvi dogovoreno je da mimo ženevskih razgovora započnu trostrani razgovori u Moskvi o ograničenju pokusa nuklearnim oružjem u atmosferi, kozmosu i pod vodom. (106-7)

Sporazum o zabrani pokusa nuklearnim oružjem u atmosferi, kozmosu i pod vodom parafiran je vrlo brzo — već u kolovozu iste godine, a ratificiran 10. listopada 1963. godine. Autor ocjenjuje da je Moskovski sporazum »prvi međunarodno-pravni sporazum u kojem je sadržana formulacija o sveopćem i potpunom razoružanju kao cilju kojemu treba težiti u oblasti razoružanja« (110). Moskovski je sporazum vrlo brzo potpisao niz zemalja (oko 110 zemalja); nisu ga potpisale Kuba,

Francuska, Kina i Kambodža (113; detaljan pregled zemalja koje su potpisale ovaj, kao i kasnije sporazume koji su postignuti, ali i razlozi koji su naveli pojedine zemlje da ne pristupe takvim sporazumima izneseni su u petom dijelu rada »Iskustvo primijenjenih mjera na zabranu pokusa i neširenja nuklearnog naoružanja u uvjetima popuštanja; problemi osiguravanja efikasnosti« sprovođenja sporazuma).

Pristupanje SAD Moskovskom sporazumu izazvalo je velike proteste u vojnoindustrijskim krugovima, te im je Kennedyjeva administracija bila prisiljena pružiti određene garancije (118-9).

Neposredni rezultati Moskovskog sporazuma bili su vidljivi, i to vrlo brzo. Autor navodi, pozivajući se na podatke SIPRI-a, da je u razdoblju od 1951. do 1962. godine prosječno godišnje izvedeno tridesetak nuklearnih eksplozija u atmosferi. Nakon zaključenja Moskovskog sporazuma 1963. godine taj je broj opao na samo 1 nuklearnu eksploziju. Isto je bilo i 1964. a tek 1965. godine broj nuklearnih eksplozija se povećava na 3 (str. 123).

Treći dio rada posvećen je pitanjima vezanim uz »Problem suzbijanja daljnjeg širenja nuklearnog oružja«. Konstatirajući kako je napretkom znanosti i tehnike silno uznapredovala i atomistika, autor zaključuje da je »krajem 50-ih godina više od 20 zemalja već bilo izgradilo istraživačke ili eksperimentalne atomske reaktore«. Sredinom 60-ih godina taj broj se penje na oko 38 zemalja, a sredinom 70-ih godina na čak 48 zemalja (125).

Konstrukcija atomske bombe danas ne predstavlja problem čak ni grupici boljih fizičara-amatera, naravno, ukoliko imaju plutonij. Međutim, početkom pedesetih godina to je bila najstrože čuvana vojno-državna tajna. Na osnovu mnogobrojnih podataka autor izračunava da bi izgradnja cjelovitog kompleksa za proizvodnju oko 8 kg plutonija-239 (95 postotnog), što odgovara potrebama jedne hirošimske atomske bombe, godišnje, dakako, stajala 22 milijuna USA dolara, što bi predstavljalo kapitalna ulaganja, a godišnja eksploatacija takvog postrojenja povisivala bi cijenu na 26,8 mil. dolara (127), sve izraženo u cijenama iz 1966. godine.

Problem održanja nuklearne ravnoteže (ravnoteže straha) bio je relativno jednostavan u

situaciji kada je svega nekoliko zemalja moglo proizvesti nuklearno naoružanje. Međutim, s razvojem znanosti i tehnike situacija se znatno komplicira. Osnovni podstrek širenju nuklearnog naoružanja, prema sovjetskom autoru, čini želja jednog broja zapadnoevropskih zemalja da u svoja naoružanja uvrste i nuklearno naoružanje. Tako se sredinom, a naročito krajem pedesetih godina javlja teza o tzv. »zajedničkoj atomskoj obrani« u okviru NATO-a (138, 142, itd.). Sovjeti su oštro ustali protiv tog koncepta, ali čak ni oštri sovjetski protesti nisu spriječili Amerikance da instaliraju niz baza u kojima je pored konvencionalnog bilo i atomskog naoružanja, a koje su bile smještene na evropskom kopnu. Naročito oštrinom autor se okomljuje na zahtjeve vlade SRNJ za nuklearnim naoružanjem (140), tumačeći ih revanšističkim težnjama i jačanjem neonacizma u Njemačkoj.

Nasuprot tim tendencijama autor spominje inicijative prvenstveno socijalističkih zemalja za stvaranjem bezatomskih zona¹ u Centralnoj Evropi, na Baltiku, Balkanu i na području Jadrana, na Srednjem Istoku, Sredozemlju (152) itd.

Veliku ulogu u borbi za razoružanje, posebno što se tiče atomskog oružja, odigrao je Savjet mira (162, i dalje), konferencije Pugwash, kao i razna druga međunarodna ili nacionalna udruženja.

U četvrtom dijelu »Glavne etape u borbi za sporazum o neširenju atomskog oružja« autor ukazuje na glavne faktore koji su pridonijeli jačanju borbe za konačno rješavanje problema daljnjeg neširenja atomskog oružja. Osim snaga socijalizma, pri čemu se prvenstveno misli na istočnoevropske socijalističke zemlje, autor značajnu ulogu pridaje i Organizaciji ujedinjenih naroda i, začudo, nesvrstanim zemljama. Od konferencija nesvrstanih zemalja autor spominje samo Kairsku, naglašavajući kako je u završnoj deklaraciji naznačena velika odgovornost zemalja koje imaju atomsko oružje u smislu njegovog daljnjeg širenja. Također se napominje da je konferencija nesvrstanih zemalja u Kairu zahtijevala da se što prije izradi sporazum o daljnjem ne-

širenju atomskog oružja (168-9). Kao značajna snaga koja je pridonijela donošenju sporazuma o neširenju atomskog oružja spominje se i Organizacija afričkog jedinstva, posebno njeno zasjedanje u lipnju 1964. godine u Kairu, kada je predloženo da se Afrika proglasi bezatomskom zonom (168), što je kasnije i učinjeno na zasjedanju Generalne skupštine OUN rezolucijom 2033 (XX).

U međuvremenu su se pregovori u Ženevi nastavljali i Komitet osamnaestorice, već proširen na 26 zemalja, i dalje je radio. Kontakti između predstavnika dviju supersila bili su i nadalje dosta česti, pa su tako ministri vanjskih poslova SSSR i SAD krajem 1966. godine zaključili da je suzbijanje širenja atomskog naoružanja jedan od najprečih zadataka (176). Iste godine Generalna skupština OUN donosi još jednu u nizu svojih rezolucija i preporuka u kojoj poziva sve zemlje da se do zaključenja sporazuma o neširenju atomskog oružja uzdrže od širenja atomskog oružja, ukoliko ga imaju, odnosno da ne traže i ne pokušavaju proizvesti to oružje, ukoliko ga nemaju (176-7).

U Komitetu osamnaestorice sasvim je specifične stavove zastupala Indija, koja se zalagala za neširenje atomskog oružja, ali se nije slagala s neširenjem eksperimentalnih postrojenja za izazivanje atomskih eksplozija u miroljubive svrhe (181), već se zalagala za, kako se to običava kazati, široku proliferaciju atomske tehnike koja bi se iskoristavala u miroljubive svrhe.

Od početka 1967. godine stavovi SSSR i SAD u pogledu daljnjeg neširenja atomskog oružja u mnogome se približavaju. I sam autor konstatira da je sovjetski prijedlog od 24. kolovoza 1967. godine (182), a koji je SSSR podnio Komitetu osamnaestorice kao projekt sporazuma o neširenju atomskog oružja bio identičan s američkim projektom sporazuma koji je podnesen gotovo u isto vrijeme.

Na temelju zajedničkog sovjetsko-američkog prijedloga na XXII zasjedanju Generalne skupštine UN usvojen je Sporazum o neširenju nuklearnog oružja 12. lipnja 1968. godine (185).²

¹ O tome opširnije vidi u: Radovan Vukadinović, Bezatomske zone i evropska sigurnost i suradnja, Institut za političke znanosti i novinarstvo Fakulteta političkih nauka u Zagrebu, Zagreb, 1977.

² Historijat sporazuma koji je u radu prikazan prilično nejasno i s prenaglašenom ulogom SSSR vidi u: Hronika međunarodnih događaja 1968, IMPP, Beograd, 1969, str. 1663 A i 1700 A-1703; Isto tako usporedi i ranija i kasnija godišta Hronike...

Od triju država (SAD, SSSR, Velika Britanija) zatraženo je da budu depozitori Sporazuma, a da Sporazum postane valjan kada ga ratificiraju države depozitori i još 40 ostalih zemalja. Bez pretenzija da prikazemo sam dokument, spomenimo da tekst sadrži niz pozitivnih odredbi ili, kako to autor kaže, »predstavlja maksimum koji se u postojećim okolnostima mogao dostići« (200). Predviđeno je, između ostalog, da se atomsko oružje neće dati zemljama koje ga već ne posjeduju; te zemlje potpisivanjem Sporazuma obavezale su se da takvo oružje neće tražiti; sistem kontrole provodit će se u skladu sa Statutom Međunarodne agencije za atomsku energiju, sve će zemlje, bez obzira na stupanj razvijenosti, moći koristiti sve blagodati koje se mogu dobiti miroljubivim korištenjem atomske energije, itd.

Proces ratifikacije Sporazuma dovršen je 5. ožujka 1970. godine što, s obzirom na složenost materije i osjetljivost problematike koju Sporazum regulira, nije dugo.

NR Kina i nadalje je zadržala negativan stav prema Sporazumu (204) naglašavajući kako SAD i SSSR Sporazumom nastoje zadržati hegemoniju kako bi mogli »sarađivati u dominiranju svetom«.³

Peti nam dio, kako smo već spomenuli, pruža mogućnost da se detaljno upoznamo s mnogobrojnim brojčanim pokazateljima koji bi trebali ilustrirati napore koje SSSR, ali i druge zemlje, ulažu kako bi što efikasnije provodili mjere uperene na zabranu pokusa atomskim oružjem i spriječili daljnje širenje atomskog oružja.

O snazi moralnih obaveza pojedinih zemalja svjedoče rječito i podaci koji govore da je do potpisivanja Moskovskog sporazuma 1963. godine bilo izvršeno 389 eksplozija u atmosferi, a od 1963. do kraja 1974. godine »samo« 56 (od čega na Francusku otpada 41, a na NR Kinu 15 atomskih eksplozija, str. 215). Kraj rada autor je namijenio razradi američko-sovjetskih pregovora o ograničenju strateškog naoružanja i analizi Sporazuma postignutih 1976. godine u pregovorima Brežnjeva i Forda, a koji se odnose na podzemne nuklearne eksplozije u miroljubive svrhe.

Upravo kraj rada (pedesetak stranica) predstavlja i najlošiji dio rada, pogotovo ako se uzme u obzir već prije rečeno o samom Zaključku, jer se radi o suhoparnom prepričavanju teksta Sporazuma... iz 1976. i Protokola koji je sastavni dio Sporazuma.

No bez obzira na manjkavosti u pojedinim dijelovima kao i na mjestimična ponavljanja, moguće konfuznosti, koje se mogu opravdati željom za sveobuhvatnim prikazom i ulaženjem u detalje, pogotovo što se tiče akcija SSSR, i prepričavanja priloženih dokumenata, radi se o izuzetno zanimljivom radu, pisanom s mnogo mara i stručne opremljenosti, neobično bogato dokumentiranom sovjetskom, ali i inozemnom građom i literaturom koje svakako valja pročitati.

Franjo Butorac

³ Navedeno prema: Hronika... 1970, IMPP, Beograd, 1971, 2256A

F.M. Burlackij:

*Političkaskaja sistema
razvitogo
socializma*

**Voprosy filosofii,
8/1977, Moskva,
Izdatel'stvo »Pravda«**

Politički sistem socijalizma je nov pojam u sovjetskoj naučnoj i političkoj terminologiji kao i u suvremenoj sovjetskoj praksi; postoji manje od deset godina. Tako kasna upotreba termina ukazuje na to da je politički sistem socijalizma kao posebna naučna disciplina tek u procesu konstituiranja i razvoja, te da u velikoj mjeri dijeli sudbinu sovjetskih političkih nauka koje još uvijek zaostaju za rezultatima i iskustva sovjetske socijalističke prakse.

Do godine 1956. izučavanje osnovnih aspekata politike, političkih oblika i struktura bilo je koncentrirano u krutim okvirima teorije države i prava ili državnog prava ili je pak proučavanje pojedinih političkih snaga negirano kao samostalno, a politički sistem bio nepoznat. Važnu prekretnicu u tom pogledu označio je XX kongres KPSS (1956) koji unosi krupne promjene, kako u unutrašnju sovjetsku politiku, tako i u međunarodne odnose. Interes sovjetskih znanstvenika dobiva nove poticaje i sve se više okreće prema izučavanju realnih procesa konkretne stvarnosti i društveno-političkih fenomena koji su do tada negirani kao samostalni.

Termin i pojam političkog sistema razvijenog socijalizma javlja se u službenim sovjetskim dokumentima tek od XXIV kongresa KPSS 1971, a istaknut je i razrađen u izvještaju s XXV kongresa 1976. godine. U sovjetskoj literaturi posljednjih nekoliko godina objavljeno je više teorijskih, naučnih i publicističkih radova koji analiziraju i proučavaju pojedina pitanja, probleme ili aspekte sovjetskog političkog sistema, ali još uvijek nedostaje cjelovita teorija i nauka o političkom sistemu socijalizma. Ta je tematika široko analizirana

u toku priprema za donošenje novog sovjetskog Ustava u pripremanju kojeg je sudjelovao i velik broj istaknutih sovjetskih znanstvenika — sveučilišnih profesora i stručnjaka, koji su svojim teorijskim znanjem i praktičnim iskustvom trebali pridonijeti razradi složene ustavne materije. Novi sovjetski Ustav, prihvaćen na zasjedanju Vrhovnog sovjeta SSSR 7. listopada 1977, u prvoj glavi, koja nosi naslov »Politički sistem« i koja obuhvaća prvih devet članova, ustavnopravno normira i regulira tu materiju.

Sovjetski teoretičar F.M. Burlackij u svojoj raspravi razmatra neka značajna pitanja suvremenog političkog sistema sovjetskog društva koja su našla određeno mjesto i u novom sovjetskom Ustavu, kao što su npr. razvijeni socijalizam, općenarodna država, sovjetski narod i druga. Određujući karakter i suštinu sovjetskog političkog sistema, Burlackij polazi sa stajališta da se radi o političkom sistemu već razvijenog ili izgrađenog socijalizma koji u isto vrijeme predstavlja i neposrednu stepenicu prelaska ka izgradnji komunizma. Po službenim sovjetskim ocjenama i stavovima većine znanstvenika u Sovjetskom Savezu »etapa prelaznog perioda i etapa izgrađivanja razvijenog socijalističkog društva« je završena i on je ušao u etapu »izgrađenog socijalizma«. Pojam izgrađenog ili razvijenog socijalizma, kako ističe isti autor, »povezuje u jedinstven sistem takve karakteristike kao što su: materijalno-tehnička baza, općenarodna država, sovjetski narod, socijalistička demokracija, naučno-tehnička revolucija, socijalistička integracija i drugo«. U raspravi Burlackog (ali i u mnogim radovima drugih sovjetskih autora, kao i u službenim sovjetskim dokumentima) eksplicitno je, dakle, izražena tvrdnja da je sadašnja etapa razvoja sovjetskog društva okarakterizirana kao razvijeni socijalizam, a priroda sovjetske države kao općenarodna država. Ne ulazeći u analizu može li postojati razvijeno socijalističko društvo koje nije besklasno, čini nam se ipak važnim istaći ovo: ukoliko je socijalizam razvijen — izgrađen, radi se o besklasnom društvu, a ako je društvo besklasno, ne treba mu države. I sama koncepcija o općenarodnoj državi razvijenog socijalizma koja zamjenjuje diktaturu proletarijata je po svom sadržaju sporna, proturječna i naučno neodrživa. Kao što se može vidjeti iz službenih dokumenata i stavova sovjetskih autora, država diktature proletarijata bila je

država društva koja je odgovarala etapi izgradnje socijalizma. Budući da je po sovjetskim ocjenama i partijskim programima socijalizam u Sovjetskom Savezu izgrađen, država diktature proletarijata prerasla je u općenarodnu državu koja nije više reprezentant interesa jedne određene klase, već predstavlja interese svih članova društva. Konceptija o općenarodnoj državi koja čini polaznu osnovu suvremenog sovjetskog političkog sistema i novog Ustava teško da bi se mogla braniti sa stanovišta klasičnog marksizma.

Podsjetimo se da je K. Marx u »Kritici Gotskog programa« pisao da »između kapitalističkog društva i komunističkog društva leži period revolucionarnog preobražaja prvog u drugo. Njemu odgovara i politički prelazni period, a država tog perioda ne može biti ništa drugo osim **revolucionarna diktatura proletarijata**«. ¹ A. F. Engels u Pismu Bebelu od 18/28. marta 1875. kritički govori o tzv. »slobodnoj narodnoj državi«, nazivajući je čistom besmislicom. U kontekstu tih razmatranja treba uzeti u obzir i Lenjinove stavove o državi.

Pokušavajući da odredi mjesto političkog sistema u okviru cjelokupnog sistema razvijenog socijalističkog društva, Burlackij dolazi do zaključka da su njegove glavne osobitosti: **prvenstvo** u odnosu na ostale podsisteme društva, zatim **uvjetovanost** političkog sistema ekonomskim, socijalnim i kulturnim sistemima društva, njegova **visoka aktivnost** u smislu reguliranja i usmjeravanja najvažnije životne djelatnosti, sposobnost političkog sistema da izražava suštinu **vlasti, politike i upravljanja**. »Vlast, politika i upravljanje — to su glavni parametri koji karakteriziraju politički sistem. Politički sistem ima monopol na ostvarenje vlasti« (str. 18—19).

Pečat cjelokupnom političkom sistemu uz tek jedva primjetne crte demokratizacije daje **država**. U sadašnjem sovjetskom društveno-političkom sistemu još uvijek postoji »državno rukovođenje društvom« i država se ocjenjuje kao osnovni instrument razvoja socijalizma i izgradnje komunizma. Državu Burlackij smatra tradicionalnim institutom političkog sistema, premda u njegovu funkcioniranju značajnu ulogu imaju i drugi instituti kao npr. političke stranke, zatim ideologija i politička kultura. Država ima glavnu ulogu u sferi ekonomskog sistema, u oblasti socijalnog razvoja i kulture. U dijalektički uzajamnom djelovanju političkog sistema s ekonomskim i socijalno-kulturnim sistemima u razvijenom socijalističkom društvu, kako to ističe Burlackij, politika ima prvenstvo nad ekonomikom. To ne znači suprotstavljanje i odvajanje politike od ekonomike, već njihovo prožimanje i preplitanje, jer »utjecaj ekonomskog i socijalno-kulturnog sistema izražava se u određivanju ciljeva i zadataka formuliranih u okvirima političkog sistema«.

Politički sistem razvijenog socijalizma, prema mišljenju Burlackog, sastoji se od četiri grupe elemenata: 1. **političke strukture ili političke organizacije društva** koja uključuje: sovjete, Komunističku partiju, sindikate, Kom-somol, odnosno razne državne i političke organizacije, kao i razne oblike sudjelovanja ljudi u upravljanju, 2. **političkih i pravnih normi**, 3. **političkih odnosa** i 4. **političke svijesti** svih sudionika u političkim odnosima. To su, kako ističe Burlackij, »najvažniji samostalni objekti koji karakteriziraju proces političkog života društva«. Autor ne ulazi u detaljniju analizu pojedinih elemenata, već se zaustavlja na konstataciji da je za pravilno razumijevanje funkcioniranja političkog sistema neophodno izučavati ne samo pojedine njegove elemente, organe ili organizacije već, s jedne strane njihovo međusobno i uzajamno djelovanje unutar političkog sistema, a s druge strane njihove veze i odnose s drugim podsistemima društva, s kojima je politički sistem usko povezan i isprepleten. Kao što se može vidjeti, Burlackij ne unosi neke nove elemente u okvir političkog sistema, već se zadržava na tradicionalnim i poznatim strukturama. O procesu demokratizacije i organima i institutima kojima bi u tom pravcu trebala pripasti odlučujuća uloga autor gotovo i ne govori.

¹ K. Marx: Kritika Gotskog programa, djela, knj. IV, Naprijed, Zagreb, 1963, str. 218. i F. Engels: Pismo Bebelu od 18/28. marta 1875, str. 227 u naprijed navedenoj knjizi.

Burlackijevo razmatranje političkog sistema »razvijenog socijalizma« interpretacija je već poznatih službenih sovjetskih stavova o toj temi, koji se mogu naći u partijskim dokumentima i u novom tekstu Ustava, pa s tog aspekta ne predstavljaju posebnu novost. Međutim i sama činjenica da se prišlo razradi te teme, da se počelo govoriti i razmišljati o političkom sistemu, o međusobnom djelovanju političkog sistema s ekonomskim i socijalno-kulturnim sistemima, o osnovnim funkcijama političkog sistema, njegovim elementima kao i funkcioniranju i razvoju političkog sistema, predstavljaju nesumnjivo pojavu vrijednu pažnje. Ali, s druge strane, neprihvatljive su sovjetske koncepcije o »razvijenom socijalističkom društvu« kao i o općenarodnoj državi iz razloga koje smo ranije naveli. Sovjetski autori teže da koncepciji o razvijenom socijalizmu dadu karakteristike općih zakonitosti socijalizma koje bi onda važile za sve političke sisteme u socijalističkom svijetu. Ta je teza očito neprihvatljiva jer su različiti putevi u socijalizam objektivna zakonitost razvoja svake pojedine zemlje.

Štefica Deren-Antoljak

John Ellis:

Kratka povijest partizanskog ratovanja

Izdavač: Ian Allan, London, 1975.

Rad britanskog povjesničara, objavljen u knjizi pod ovim naslovom, pokušaj je praćenja svih onih ratova i borbi koji su koristili taktiku partizanskog ratovanja, i to od prvih početaka znane nam i pisane povijesti ljudskog roda, pa do suvremenog gerilskog ratovanja. Potpuno svjestan opsega koji bi takav historiografski i politološki pristup zahtijevao, autor se odlučio za ovaj ponešto skroman naslov, ali koji u svakom slučaju dosta iscrpno obrađuje ovu temu koja danas sve više dobiva na važnosti. Na kraju, u zaključku Ellis stoga pokušava sažeti sve one osnovne elemente koji takvu vrstu vojevanja, taktiku partizanskog rata, čine uspješnom ili neuspješnom.

Autorova je podjela uobičajena, redosljed je kronološki, pa se tako prvo poglavlje odnosi na Stari svijet. U svom radu autor polazi od primjene gerile u borbama koje se spominju u Starom zavjetu, za kojeg kaže da »daje jedan od prvih izvještaja, premda fragmentaran, onoga što je vjerojatno, barem u ranom stadiju, bio regularan rat«. Analizira stoga Bibliju i vojevanje Jude Makabeja, zatim ratove što su ih vodili Rimljani, a na osnovi Tacitovih izvještaja, iz kojih je moguće uočiti, da su se oni u svojim osvajanjima služili upravo taktikom partizanskog ratovanja. Koristeći se tim načinom borbe, Rimljani su uglavnom vodili takozvane protupobunjeničke ratove, i pri tome su bili dosta fleksibilni, što u svakom slučaju takvo vojevanje znatno olakšava i čini uspješnijim. Dakako, treba svakako reći i to, da je za njih, kako je poznato, to bila tek jedna od taktika, a ne stalno pravilo regularnih trupa.

Slijedi vrlo zanimljiva analiza kineskog vodenja rata u Starom svijetu. Naime, razmatrajući Kinu, Ellis navodi podatak koji pokazuje kako kineski Dugi marš ima svoje daleke preteče u najstarijoj povijesti te zemlje, te da je partizansko ratovanje daleka kineska tradicija. «Iako se malo zna o gerilskim operacijama u toj zemlji», kaže Ellis, «to je razdoblje donijelo teoretski rad koji je vrlo zanimljiv za istraživača gerilskog ratovanja i koji baca interesantno svjetlo na dugotrajne kineske vojne tradicije na kojima se bazirala kasnija Maova doktrina. Riječ je o Sun Wuovu djelu «Umjetnost rata» koje je vjerojatno napisano između 400. i 320. god. pr. n. e.» Ellis djelomice navodi sadržaj te knjige, iz kojeg se vidi da je ova knjiga bila priručnik zapovjednicima redovnih snaga, ali su mnogi izneseni strateški i taktički principi osnove i suvremenih teorija partizanskog ratovanja. Naime, ključna je značajka — ne odlučujuća velika bitka, nego više manjih borbi uz stalni pokret, uz čuvanje ljudskog i materijalnog potencijala, a u uvjetima kada su gerilci brojčano slabiji, te slabije opremljeni i nedovoljno uvježbani. Sun Wu doslovce kaže «...umijeće korištenja jedinica je ovo: kad je deset prema neprijateljevoj jednoj, opkoli ga, kada je snaga peterostruka, napadni ga... ako si dvostruko jači od njega, podijeli ga... Ako ste podjednaki, možeš se boriti s njime... (all) u tim okolnostima samo sposoban vođa može pobijediti. Ako si brojno slabiji, budi spreman na povlačenje... A ako si u svakom pogledu neravnopravan, budi kadar da ga izgrabiš, jer mala vojska nije drugo od plijen za moćnije». «Svako ratovanje zasniva se na varci». Navodeći neke mogućnosti, neodoljivo asocira na neke Machiavellijeve teze iz «Vladara», što svakako potvrđuje staru istinu kako su neke teme ljudskog razmišljanja vječne, kao da su nam u prirodi.

John Ellis zatim nastavlja, listajući povijest, pronalaziti sve one ratove, ustanke i borbe koji su se oslanjali na taktiku gerile sve do naših dana, koristeći se materijalima koji su mu bili dostupni, ali nismo uvjereni, kao uostalom ni on sam, da je došao baš do svih mogućih podataka, pa otuda vjerojatno i ona riječ u naslovu «Kratka povijest», koja, uzgred, uopće nije kratka.

Drugo poglavlje obrađuje «Srednjovjekovni svijet i prastare režime», polazeći od obrane Evrope, preko Germana do pljačkaškog geril-

skog ratovanja na Britanskom otočju (logično, zbog nacionalnosti autora) što je posebno temeljito obradio, zatim francusku stariju povijest, pa tridesetogodišnji rat u kojem su neki vođe svojim stilom ratovanja, brojnim brzim marševima i zasjedama, djelovali vrlo slično današnjim gerilcima. Tako stiže i do hajduka, kojima skida romantičnu oreolu. Tu svakako valja pripomenuti da su poglavlja i odlomci koji se odnose na prilike na Balkanskom poluotoku nedovoljno razrađeni, jer autoru očito nedostaje temeljitiji uvid u zapletene etničke, nacionalne i državne odnose u tom prostoru. To se može reći i za neke daljnje dijelove teksta, što međutim za jednog kritičnog čitaoca ne predstavlja poteškoću, jer može i sam nadopuniti.

Treće poglavlje obrađuje francusku povijest, revoluciju i carstvo od 1791. do 1815. god. — ponajprije ustanak u Vendéji, koji potanko analizira, uz sve akcije i borbe koje su poznate, a kao jednu od najvećih mana te bune navodi već dobro poznate uzroke, kao što je nepokretnost i uskogrudnost seljačkih gerilskih armija. Nakon Španjolske, Pruske i Rusije, raščlanjuje nama jedan manje poznat gerilski rat koji se na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće vodio na Haitimu, koji je bio rat za ukinuće ropstva, a u svim bitkama taktika je bila partizansko ratovanje.

Veći dio knjige posvećen je novijoj povijesti koja počinje u 19. stoljeću u Evropi s otporom Turcima i nacionalnim buđenjem u nekim evropskim zemljama, a zatim autor nastavlja analizu borbi koje su značile otpor imperijalizmu i bile su protukolonijalne pobune i ratovi. Tu velik prostor zauzima meksička revolucija, te borbe na Dalekom Istoku.

Razdoblje između dva svjetska rata počinje obrađivati borbama u sjevernoj Africi, u Alžiru, koje su pokazale koliko je važna politička akcija. No, da ne nabrajamo sva poimence, navedimo samo vrlo zanimljiv odlomak koji se odnosi na Irsku i na rađanje irskog nacionalnog pokreta u godinama odvijanja prvog svjetskog rata, što pokazuje naslijede IRE-e. Dobar dio knjige ovaj britanski povjesničar posvećuje jugoslavenskoj narodnooslobodilačkoj borbi, kao otporu protiv nacizma i socijalnom preokretu, te kineskom ratu, na osnovu kojih analizira koje su najvažnije komponente da su ti ratovi bili uspješni, dakle da su doveli do pobjede.

Zaključno, deveto poglavlje sažetak je osnovnih činalaca koji čine uspješnost partizanskog ratovanja. Naime, Ellis kaže: »Premda je gerilsko ratovanje izvrsna metoda za zbunjivanje regularnih snaga režima na vlasti u građanskom ratu ili u situaciji narodnog oslobođenja, ono nije pouzdan način za izbacivanje napadača ili za istinsko uzimanje vlasti. U Dodatku sam popisao više od 130 gerilskih ratova, no tek bi se manje od dvadeset njih moglo smatrati stvarno uspješnim«. Koji su dakle ti faktori koji pridonose uspješnosti? Ellis smatra da je to prvo izravna ili neizravna pomoć redovnih jedinica, zatim, drugo, da imaju rajon baze (koji mora i po konfiguraciji terena biti povoljan), treće je podrška naroda kao cjeline, te četvrto politički jasan program na osnovi klasnog jedinstva, te često i nacionalizam. Osim toga, »gerilcima je potrebna snažna vojnopolitička organizacija. To je glavna pouka iz kineskog, jugoslavenskog i vijetnamskog iskustva, triju najuspješnijih partizanskih ratova«, smatra Ellis. »Kao što sam u knjizi nastojao dokazati, čak se i gerilska borba mora na kraju suočiti sa činjenicom da je svrha rata uništenje neprijatelja. Gerilska taktika je neophodna da ga zadrži dok se ne izgradi vlastita regularna armija... Tek tada se stvarno može ići na uzimanje državne vlasti«.

Autor završava ovim riječima: »Na kraju će konfrontacija biti na posve vojnoj razini, ali je sposobnost gerilaca da budu adekvatno opremljeni za tu konfrontaciju izravna funkcija trajanja i intenziteta njihovog političkog napora. Moć može izlaziti iz puščane cijevi, ali prvo valja uvjeriti narod da uzme tu pušku, da se o njoj stara, prti je naokolo godinama po najpustijim predjelima, a zatim da nepokolebljivo stane i povuče okidač. Da bi se to izvelo, treba mnogo više od puke vojne ekspertize«.

Knjiga Johna Ellisa »Kratka povijest partizanskog ratovanja« kako ozbiljnošću pristupa, tako i bogatstvom podataka i temeljitošću analize svakako zavređuje našu pažnju. A moramo naglasiti da je po svom sadržaju osobito zanimljiva i u pogledu naše suvremene koncepcije i izgradnje sistema općenarodne obrane. Dakako, treba doduše reći i to, istinitosti radi, da zaključci do kojih kompletna analiza vodi nisu nešto novo, o tome je već dosta pisano, ali je ovaj rad značajan doprinos boljem poznavanju politi-

čke povijesti ratovanja, a posebno što se tiče suvremenih oblika vođenja borbi. Stoga je možemo preporučiti.

Potkraj godine ova će knjiga, kako smo saznali, izaći u izdanju »Alfe«, u prijevodu Vlade Opačića.

Branka Balkovac-Kereškengi

Razoružanje — problem savremenog sveta

Zbornik članaka,
Vojnoizdavački zavod,
Beograd, 1978,

Iako bi naoružanje jedne zemlje trebalo prvenstveno shvatiti kao aktivnost na osiguranju nacionalne bezbednosti, pa samim tim kao jedan segment njenog suverenog prava da svoju egzistenciju organizuje u skladu sa sopstvenim izborom, u savremenom svetu, usled ojačane međuzavisnosti država i nacija i ukupnog razvoja međunarodnih odnosa kroz uslovljena međudejstva s jedne, i zbog gotovo neverovatnih razmera tehničko-tehno-loških dostignuća razvoja s druge strane, naoružanje se u našoj epohi javlja kao jedan od najkrupnijih, najsloženijih i, svojim dejstvima, najteže rešivih problema.

Prvi razlog svakako treba tražiti u činjenici da naoružanje pojedinih zemalja, a posebno vojno-blokovskih grupacija, enormno prevazilazi potrebe očuvanja nacionalne bezbednosti, postajući najozbiljnijom i najprisutnijom pretnjom miru i slobodi na globalnom nivou. Dok je naoružanje bilo stvar tehničkog odlučivanja o opremljenosti armije — kvantitativno svojstvo — njegovo dejstvo je bilo znatno ograničenije na celinu međunarodnih odnosa; u trenutku kada je postalo sastavni deo političkog odlučivanja — kvalitativno svojstvo — onda se pretvorilo u faktor koji ima prioritetno mesto u strateškim političkim razmatranjima svake zemlje.

Drugi razlog ozbiljnosti i složenosti ovog problema je u tome što posledice opredeljenja za jačanje trke u naoružanju svojim dejstvom u sferi ekonomskih odnosa i društvenog razvoja većine zemalja postaju sve nerazrešivije, pa se temelji svetskog mira na taj način ne samo da ne učvršćuju, već se dvostruko potkopavaju — jačanjem nepoverenja na političkom planu i pogoršavanjem

razvojnih procesa u pojedinim zemljama, na unutrašnjem planu.

Iako je stanje takvo, ceo problem je, u manjoj ili većoj meri, ostao izvan fokusa interesovanja ne samo šire međunarodne javnosti već je nedovoljno analitički ocenjivan i procenjivan sa stručno-političkog ili naučnog aspekta. Dva su razloga takvom stanju: a) pošto je očuvanje bezbednosti najčistiji oblik identiteta državne politike pojedinačne zemlje i pošto se kao takav smatra najznačajnijom državnom tajnom, razumljivo je što podaci nisu bili dostupni; i samo razmatranje zadiralo bi u sferu koja se smatra veoma osetljivom po čitav kompleks političkog odlučivanja državnog rukovodstva i b) u vremenu koje je obeleženo svim oblicima konfrontacije u blokovski podeljenom svetu naoružanje, odnosno oružje u užem vidu, bilo je u funkciji ostvarivanja čisto političkih ciljeva vojnih saveza, grupacija ili pojedinih država. U trenutku kada je kvantitativno gomilanje oružja i njegovo prerastanje u kvalitativno svojstvo snage političkog argumenta u međunarodnim odnosima preraslo u globalni problem ukupnih odnosa u svetu kao najozbiljnije ugrožavanje ljudske civilizacije, problem je iz ruku vojnih komandanata i sfere generalštabnih planiranja strategije i taktike prešao u »nadležnost« širih političkih struktura, istina uvek uskih, pa je tim činom postao otvoren i za razmatranja ljudi čija profesija nije vođenje rata ili borba za očuvanje od rata.

U svetu je ovom problemu posvećivana značajna pažnja: među najpoznatije istraživače u toj oblasti ubrajaju se grupe okupljene oko londonskog Instituta za strategijska istraživanja, zatim Stokholmskog instituta za istraživanje mira i Instituta za mir iz Osla. Godišnjaci Londonskog instituta i SIPRI-ja smatraju se danas najpouzdanijim radovima iz te oblasti i, mada u određenom stepenu koncipirani po crno-belim šemama (što je sve manje prisutno), pružaju kompletan uvid u vojne komponente i aspekte međunarodnih odnosa. U našoj zemlji problem razoružanja također nije obrađivan temeljitije. Zapažene studije o pojedinim aspektima dali su dosada prof. dr Miloš Radojković, prof. dr Radovan Vukadinović, dr Ljubivoje Acimović i dr Olga Šuković. Sada se, u izdanju Vojno-izdavačkog zavoda iz Beograda, pojavila obimna publikacija »RAZORUŽANJE — PROBLEM SAVRE-

MENOG SVETA«, zbornik članaka u Vojnoj biblioteci »Savremena vojna misao«, pripremljen za širi krug čitalaca, povodom Specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN posvećenog tom problemu. Razoružanje, kao jedan od najsloženijih i najaktuelnijih problema savremenog sveta, u ovom Zborniku razmatra se »sa političkog, ekonomskog, sociološkog, pravnog, vojnog, etičkog i drugih aspekata« kako izdavač ističe u uvodu knjige.

Pažnju svakako privlači uvodni (svakako najcelovitiji) prilog Miloša Minića »Problem razoružanja i spoljna politika Jugoslavije« u kome se daje platforma i gledišta naše zvanične politike o ovom problemu. Iako u određenoj meri podređen obavezi koju nameće visoka funkcija (potpredsednik SIV i savezni sekretar za inostrane poslove) — da se ne izade iz okvira službenog prilaza, sa implikacijama koje takav stav ima po spoljnu politiku zemlje — tekst koji imamo svakako je jedan iz reda razmatranja koja, ukazivanjem na njegov globalni karakter, ceo problem »spuštaju na zemlju«. Ne baveći se pojedinih aspektima razoružanja u njihovom parcijalizovanom uvidu ili dejstvu, već imajući stalno na umu najobuhvatnije dimenzije problema i njegovu međuzavisnost sa odgovarajućim uticajem na spoljnu politiku Jugoslavije kao i drugih zemalja, Minić u prvi plan ističe neophodnost organizovanih napora međunarodne zajednice na političkom planu radi trajnog i realističnog rešavanja problema uz učešće svih zainteresovanih zemalja.

»Po svemu sudeći, krajnje je vreme za međunarodnu akciju najširih razmera za zaustavljanje trke u naoružavanju i otvaranje procesa opšteg razoružanja.

Da li je taj cilj realan? Da li se mir može očuvati i kako?

Jugoslavija je više puta isticala svoju ocenu od koje polazi u opredeljenju za aktivno angažovanje u borbi za otvaranje procesa razoružanja, kao najsofisticiranijeg uslova za očuvanje trajnog mira i učvršćenje bezbednosti u svetu. Ta ocena je sledeća: mir nije osiguran i izbijanje novog svetskog rata, koji bi neizbežno bio nuklearni, ne može se isključiti; ali, rat nije neizbežan, pod uslovom da se sve zemlje i narodi, sve miroljubive, demokratske i progresivne snage sveta udruže i ujedine u borbi za rešavanje međunarodnih problema koji prouzrokuju zategnutost

u međunarodnim odnosima i opasne sporove i sukobe među državama, a pre svega za zaustavljanje trke u naoružavanju i za opšte razoružanje pod strogom međunarodnom kontrolom... — ističe u svom prilogu Miloš Minić.

Pored ovog teksta, u Zborniku su objavljeni i sledeći prilozii: Dušan Dozet: »Sila, rat i razoružanje«, Leo Mates: »Jugoslavenski stavovi o razoružanju«, dr Zoran Vidaković: »Društveno-ekonomska uslovljenost naoružanja i razoružanja«, Dragomir Đukić: »Neki vidovi trke u naoružanju sa stanovišta ljudskih i prirodnih resursa«, dr Prvoslav Davinić: »Transfer oružja u zemlje u razvoju i pitanje razoružanja«, Stanislav Ocočoljić: »Uticaj ratnih doktrina velikih sila na trku u naoružanju«, dr Nemanja Božić: »Američko-sovjetski pregovori o razoružanju i detant«, Milutin Civić: »Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji i problem razoružanja«, dr Olga Suković: »Međunarodni ugovori o kontroli ili ograničenju naoružanja«, Branko Golović: »Ratni veterani u borbi za razoružanje«, Stevo Krivokapić: »Strane trupe i vojne baze na tudim teritorijama«, dr Dejan Janča: »Zone bez nuklearnog oružja i zone mira«, Stane Brovet: »Programi i perspektive razvoja novih vrsta oružja velikih sila«, dr Zlatko Binenfeld i dr Vladimir Vojvodić: »Kemijsko oružje i razoružanje«, dr Radojica Kljajić i Mihailo Vučinić: »Bakteriološka (biološka) borbena sredstva i razoružanje«, mr Petar Knežević: »Neki aspekti specijalnog rata i razoružanje«, i Tone Žabkar: »Terorizam i neki problemi razoružanja«.

Kao što se vidi iz sadržaja knjige, čitaocu je ponuđen čitav spektar prilaza problemu naoružavanja, odnosno razoružavanja. Istovremeno, može se sagledati i sama koncepcija izdavača: upuštajući se u pionirski poduhvat u relativno ograničenom vremenu, nije se insistiralo na jedinstvenom sistemu problematike, već samo na njenoj raznovrsnosti: umesto strogo naučne obrade pojedinih problema u sklopu moguće sistematski koncipirane obrade, nastojalo se dati celovitije preglede pojedinih sfera uz svesno rizikovanje da pojedini aspekti ostanu nerazsvetljeni.

Istakli smo — očekujući nešto slično uhdanim godišnjacima u svetu — da nije reč o knjizi koja sistemski predstavlja materiju razoružanja, već o zborniku radova koji proučavanjem saznanja i sagledavanjem poje-

dinih aspekata čitav kompleks pitanja približavaju ne samo znatizelji čitaoca, nego upotpunjuju ili oformljuju predstave o njemu. Imajući u vidu da je reč o radu više autora različitih profesionalnih opredeljenja i iskustava, slobodno se može reći da je poduhvat uspeo da se približi gotovo celovitom sagledavanju problema. Možda bi predstava bila jasnija i potpunija da su se u knjizi pojavili obrađeni i neki drugi aspekti problema naoružavanja i razoružavanja. Ako bi neko zahtevao u potpunosti obrađene probleme, onda bi se moglo reći da ovom značajnom ostvarenju možda nedostaju dokumentaciono-informativni i hronološki prilozi koji bi čitaoca još lakše i celovitije uputili na najbitnije elemente problema o kome je reč. Mislimo na to da bi uz ove radove dobro pristajao pregled oružane sile i naoružanja u svetu, podaci o trošenju sredstava, kao i bar notiranje osnovnih institucija razoružanja, ostvarenih rezultata raznih pregovaračkih tela i sporazuma velikih sila ili multilateralnih akata, čime se ceo kompleks razoružanja još uvek drži pod izvesnom kontrolom, odnosno koji odražavaju političku akciju UN, odnosno nesvrstanih zemalja ili blokovskih grupacija. što je konačno i dovelo do Specijalnog zasjedanja Generalne skupštine UN o razoružanju.

Kada je, pak, reč o pojedinim priložima, onda se u njima na određen način dobija ono što prividno celina nije pružila: svaki rad predstavlja zaokruženo sagledavanje pojedinih aspekata koji su tretirani može se reći da dosta ujednačen način. Svi tekstovi, bilo da su u pitanju slobodniji prilazi sa opštijeg stanovišta, bilo oni koji razmatraju vrlo sužene probleme, analitičnošću i produbljenošću omogućavaju da se stekne predstava o stravičnom, reklo bi se apsurdnom sadržaju, dejstvu i nameni svakog tog kamenčića koji zajedno čine najmračniji mozaik ljudske istorije: samoubilačku trku civilizacije u smrtonosnom naoružavanju. Svaki rad bi mogao biti objavljen kao zasebna celina i doprinosa bi širenju saznanja kako onih koji su profesionalno upućeni na istraživanja u ovoj oblasti, tako i onih koji se za ceo problem interesuju isključivo kao čitaoci.

Ono što treba posebno istaći je izuzetno visok polazni nivo u autorskim istraživanjima: poznavajući savremenu politikološku, naučnu ili vojnu misao, kao i političke pri-

laze najznačajnijih aktera, u priložima se srećemo sa osobenim viđenjima ovog problema koje, ipak, valja istaći, prožima jedna crvena nit: oni su, u manjoj ili većoj meri, obeleženi nastojanjem da to bude i jugoslovensko viđenje u smislu ostvarivanja osnovnih opredeljenja jugoslovenske spoljnopolitičke aktivnosti.

Iako pionirski po tome što je prvi rad takve vrste u nas, svojim dometima ova knjiga predstavlja značajan doprinos sagledavanju i izučavanju ovog složenog i po posledicama izuzetno značajnog problema savremenog sveta. Svima koji se bave bilo proučavanjem problema savremenog sveta, kao i onima koji donose političke i druge odluke, ova knjiga biće dragoceni savetnik i saveznik. Ona se pojavljuje u vreme kada u međunarodnom javnom mnenju sve više u centar pažnje dospeva saznanje o neophodnosti organizovanih napora usredsređenih na razrešavanje složenog problema razoružanja u cilju jačanja mira i bezbednosti u svetu.

Treba svakako na kraju odati priznanje Vojnoizdavačkom zavodu na ovom značajnom i korisnom poduhvatu, uspešnom iz više razloga.

Miloš Dromnjak

Daniel Bučan:

*Realistički
racionalizam
Ibn Halduna*

**Bibliotheca
Encyclopaediae moderne**
— Zagreb, 1976.

Nakon više studija i članaka o arapskoj znanosti i kulturi Daniel Bučan je u svojem posljednjem djelu »Realistički racionalizam Ibn Halduna« znanstveno i suvremeno interpretirao teologiju o društvu Ibn Halduna.

Nakon što je autora smjestio u vrijeme i prostor, opisao društvene i historijske okolnosti, Bučan izlaže Haldunovu nauku.

Abd ar-Rahmān ibn Muhamed ibn Haldūn rođen je 1332. u Tunisu. Bio je vješt i značajan političar i diplomat. Svjetsku povijest zadužio je svojim djelom »Mukaddima«, koje je rezultat četverogodišnjeg života i rada u osami alžirskog dvorca Kal'a ibn Salāme.

Obično se navodi da su sumnja i čuđenje uzroci svakog novog traganja u znanosti, a i uopće. Haldun sumnja u valjanost povijesnih prikaza kako su ih dali dotadašnji historioografi, utemeljujući svoja izlaganja na uvjerenju u određenost i vječnost, u lewh al-mahfūz upisanog. S druge strane, začuđuje ono što se u realnosti opaža, tj. da društvo u svojem napretku dopijeva do određene točke u kojoj razvoj biva zaustavljen, te dolazi do potpune propasti i raspada društva. Razmišljanje o tome navelo je Halduna na nove puteve znanosti.

Genealogije i faktografije kojima su se bavili dotadašnji historioografi nisu od velike koristi u stvarnom historijskom izučavanju. Historija postaje znanost tek kada se ono povijesno dovede u vezu sa razvojem društva. »Prvi put u povijesti netko je ustvrdio, i potpuno svjesno to obrazložio, da je predmet historije prošlost čovječanstva u njevoj vezi s razvojem društva, i veza tog razvoja s prirodnim čimbenicima. Prvi put su se čovjekova spoznaja i samospoznaja pot-

puno jasno i s punom sviješću uzdigli do ideje o povijesti kao društvenoj činjenici, i o društvenoj činjenici, i o društvu kao povijesnoj činjenici.« (D. Bučan) »Da bi se vjerovalo u istinitost i točnost (podataka o povijesnim zbivanjima), valja da razmotrimo ljudsko društvo i da razlikujemo promjene što ga zadešavaju u skladu s njegovom specifičnom prirodom, od onog što je slučajnost, od onog što nije važno i od onog što se ne može dogoditi. Kad postupamo tako, služimo se zakonom koji nam pomaže da u povijesnom izvješću sa sigurnošću razlučujemo točno od pogrešnog i autentično od lažnog.« (Ibn Haldun)

Historija je dakle znanost o ljudskom društvu: »Bit historije sastoji se u izvješćivanju o ljudskom društvu, to jest o svjetskom 'umranu (društvenom životu) i o različitim naravima 'umrana, kao što su primitivno stanje i komunitarno stanje, o 'asabiji (skupinskoj solidarnosti) i o različitim pobjedama što su ih ljudske skupine izvojevale jedna nad drugom, o političkoj moći dinastija ma različitim hijerarhija što su rezultirale iz tih pobjeda. Ona razmatra rezultate ljudskog rada, način njihova života, njihovu znanost i prirodni tijek 'umrana.« (Haldun)

Teorije o društvu verificiraju se kroz povijest. Odatle može biti prihvatljiv iskaz o tome da se sa određene vremenske distance bolje razumijeva neka teorija u svojoj njezinoj širini.

Može se tako Ibn Haldun smatrati materijalističkim interpretom povijesti i ujedno, svodeći neke njegove osnovne stavove na jezik historijskog materijalizma, jednim od njegovih dalekih prethodnika.

Haldun društvo dijeli na dvije osnovne skupine:

1. 'umran al-bedewi (primitivno, skitalačko društvo) i
2. 'umran al-hadari (cilizirano, sjedilačko društvo)

Svaki 'umran (društvenu skupinu) karakterizira određena 'asabija (skupinska solidarnost). Skupinska solidarnost primitivnog društva zasnovana je na krvnom srodstvu i duhovnoj snazi religije, solidarnost civiliziranog društva zasnovana je pak na ekonomskom i političkom interesu. Prvotno je pri-

mitivno društvo. Njegova solidarnost karakterizirana je egalitarizmom. Do prelaza u više, civilizarno društvo dolazi zbog povećanja proizvodnje i s njom u vezi provedene podjele rada. Solidarnost primitivnog društva, krvna veza, duhovni i moralni aspekti jedinstva slabe i društvo se raspada. U tako raspadnutom društvu formiraju se grupe zasnovane na ekonomskim i političkim interesima. Društvo se hijerarhizira i između grupa dolazi do borbe za vlast. Koliko koja od njih u toj borbi ima uspjeha ovisi o jačini njezine unutarnje povezanosti. Treći stupanj u razvoju nastupa kada se vlast počinje suprotstavljati solidarnosti uz pomoć koje je ostvarila svoju dominaciju. Vlast i bogatstvo su glavni neprijatelji kohezije neke društvene grupe. Kad grupa zbog dugotrajnog držanja vlasti i nagomilanog bogatstva oslabi u svojoj povezanosti, smjenjuje je druga, čije se solidarnost pokazuje kao jača. Takvo društveno stanje, praćeno jačanjem materijalnog, a slabljenjem duhovnog faktora, vodi u dekadenciju. Zadatak je historijske znanosti da to sagleda i na temelju svojih spoznaja usmjeri razvoj društva. U ovom stavu očitavamo trajnu suvremenost Haldunova učenja.

Teorijsko metodologijski pristup Ibn Halduna Bučan svodi na slijedeće osnovne točke:

a) »filozofsko utemeljenje Haldunove misli je »realistički racionalizam« kao kritika spekulativnog mišljenja,

b) osnova njegove filozofije povijesti jest ideja o njenoj cikličnosti, koja je shvaćena dijalektički, a ne mehanicistički,

c) osnovna ideja proizašla iz empirijske potrage za općim zakonima koji ravnaaju razvojem društva, što je predmet historijske znanosti, jest ideja da se društvo i njegov razvoj temelje na proizvodnoj aktivnosti,

d) temeljni doprinos povijesti ljudske misli je njegov duboki i promišljeni sociologizam, tako da se bez oklijevanja možemo pridružiti onima koji Halduna nazivaju »ocem sociologije«.

Uvodnoj raspravi slijedi izbor iz Ibn Haldunove Mukaddime, u prijevodu samog Daniela Bućana, popraćen potrebnim komentarijama. Kao prilog dan je tumač arapskih izraza i imena, napomena o transkripciji s pra-

vilima izgovora, te bibliografija glavnih monografija o Ibn Haldunu.

Pisac u uvodnoj napomeni upozorava kako se ne radi o tekstu koji pretendira biti nekim »znanstvenim pothvatom«, već o tekstu koji želi upoznatli sa modernim interpretacijama toga djela, i to ne samo užli krug stručnjaka i specijalista, nego i širu kulturnu javnost, kojoj je djelo Ibn Halduna uglavnom nepoznato. Ako ovo prihvatimo, onda kao kriterij njegove uspješnosti treba uzeti: prvo — koliko se iz svega toga može naučiti o Ibn Haldunu i njegovu nauku, i drugo — koliko nam se time pomaže u razumijevanju originalnog djela — Haldunove »Mukaddime«. S oba ova kriterija na pameti knjigu Daniela Bućana je korisno proučiti.

Vesna Bojanić

